Bilim Felsefesi Işığında İktisat Metodolojisi

'Apriorizm ve Aposteriorizm Arasında Süregiden Methodenstreit'

Özgün Burak Kaymakçı

ÖTÜKEN

Özgün Burak Kaymakçı; 19.08.1978'de İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul'da tamamladı. 2000 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İngilizce İktisat Bölümü'nden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi'ndeki akademik hayatına 2001 yılında başlamış olan Dr. Özgün Burak KAYMAKÇI, yine İÜ İktisat Fakültesi bünyesinde kariyerine devam etmektedir. Bir dönem, çalışmalarını Simon Fraser University'de sürdürmüş olan yazarımız, ilgilendiği konularla ilgili düşünce tanzimine, yine yayınevimizin yazarlarından Ahmed Güner SAYAR vesilesiyle ulaştığını saklamamaktadır. 'Bilim Felsefesi', 'İktisadi Düşünce Tarihi', 'İktisat Felsefesi' ve 'İktisat Metodolojisi' alanlarında araştırmalarına devam eden yazarımızın, bu konulara temas ettiği çeşitli makaleleri mevcuttur.

“Saygıdeğer Ahmed Güner Sayar’a ithaf olunmuştur.”

İçindekiler

Takdim 11
Önsöz 13
İlk Söz 15

Giriş 19

Birinci Bölüm
Bilim Felsefesi Işığında Metodu Aramak

1.1. Bilim 25
1.2. Bilim Felsefesi 37
1.2.1. Bulunduğumuz Noktaya Varmak 40
1.2.1.1. David Hume ve İndüksiyon Problemi 40
1.2.1.2. Immanuel Kant ve Sentetik Apriori 45
1.2.1.3. Viyana Çevresi ve Doğrulanabilirlik 52
1.2.1.4. Popper ve Yanlışlanabilirlik 65
1.2.1.5. Kuhn ve Paradigma 76
1.2.1.6. Lakatos ve Bilimsel Araştırma Programları 83
1.2.1.7. Feyerabend ve Metodolojik Anarşi 95
1.3. Bilim Felsefesinin İktisadi Analizi 100

İkinci Bölüm
Methodenstreit Işığında Ayrışmayı Anlamak

2.1. Süregiden Methodenstreit Efsanesi 107
2.2. Methodenstreit Dönemleri 115
2.2.1. Alman Tarihselciliği 115
2.2.1.1. Alman Tarihçi Okulu 116
2.2.2. Methodenstreit-I: Carl Menger vs. Alman Tarihçi Okulu .. 120
2.2.3. Methodenstreit-II: Böhm-Bawerk vs. Marksist Okul-John Bates Clark 135

2.2.4. Methodenstreit-III: Avusturya Okulu vs. Neoklasik Okul 144
2.2.4.1. Neo-Klasik Metot 145
2.2.4.2. Neo-Klasik Okul-Avusturya Okulu Ayrışması 152

Üçüncü Bölüm
Apriorizm ve Aposteriorizm Arasındaki
İktisat Metodolojisi

3.1. Metot ve Metodoloji 165
3.2. İktisat ve Metodolojisi 171
3.3. İktisat Metodolojisinin Temel Eğilimleri 178
3.3.1. Aprioristler 180
3.3.2. Aposterioristler 190
3.4. İktisat Metodolojisinin Döngüselliği 215

Kaynaklar 219

TAKDİM

Tarihsel seyirde sosyal bilimlerin ortaya çıkışı ve kurumsallaşmalarının doğa bilimlerini gecikmeyle takip ettiği bilinmektedir. Sosyal bilimlerin doğa bilimlerine nazaran geç kalmış olması, bu bilimleri doğa bilimlerini taklide sevk etmiştir. Sosyal bilimler, uzun yıllar kendi iç hiyerarşilerini bu taklidin başarısına göre oluşturmuşlardır. Taklidin niteliği konusundaki tartışmalar, sosyal bilimlerin en münbit tartışma alanlarından birisini de oluşturmuştur. Sosyal bilimler felsefesi ya da metodolojisi olarak da adlandırılan bu alan, sosyal bilimlerin, bağrından çıktıkları felsefe ile ilişkilerini onlara her daim hatırlatan ve aynı zamanda, sosyal bilimlerin düşünsel ufkunun zenginleşmesine katkı yapan bir alan olagelmiştir.

Doğa bilimlerini taklit konusunda en hevesli ve en başarılı olan sosyal bilim ise açık ara, iktisat bilimi olmuştur. Bu başarı, özellikle on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden itibaren, iktisadı hızla felsefeden uzaklaştırırken, bu uzaklaşmanın kendisi de bilimselliğin kriterlerinden birisi olarak algılanmıştır. Yine bu başarı, iktisadın komşu disiplinlerle olan ilişkisinin zayıflamasına da yol açmıştır.

Bütün bu gelişmelerde, hemen yirminci yüzyılın başlarında felsefenin kendisinin bilim felsefesi olarak algılanmaya başlamasının payı son derece büyüktür. Ama ironik olan şudur ki felsefeyi bilim felsefesi sınırlarına hapseden bu eğilim, iktisat biliminin felsefi literatürle yeniden hemhâl olmasının da imkânını oluşturmuştur. İlkin iktisada bilimsellik kriterleri devşirmek üzere iktisatçıların bilim felsefesine müracaatı şeklinde ortaya çıkan çabalar, sonraları iktisat metodolojisi adı altında meşru bir alt disiplinin doğmasıyla sonuçlanmıştır. İktisat felsefesi yerine iktisat metodolojisi kavramının tercih edilmesinde, iktisa-

dın uzun yıllar unutma gayreti gösterdiği felsefeyi kolayca geri davet edememesinin mahcubiyetinin de payı vardır. Ama olan olmuştur ve felsefi tartışma iktisadın ufkuna yeniden geri dönmüştür. Başlangıçta, felsefi olanı bilim felsefesi sınırları çerçevesinde kavrama geleneğini devralan iktisat metodolojisi, bilim felsefesindeki daha felsefi ve daha eleştirel eğilimlerin belirginleşmesiyle hızla kendi söylemini zenginleştirmiş ve yirmi birinci yüzyılın başlarından itibaren, iktisat felsefesi kavramını da paralel olarak dolaşıma sokarak, felsefeyle temasını daha güvenli bir biçimde vurgulamaya başlamıştır.

Bir sınır belirginleştirme çabası olarak felsefeden uzaklaşan ve sonra o sınırları netleştirmek için yeniden felsefeye başvuran bir disiplinin öyküsü, beklenebileceği gibi, bir yönüyle metodoloji, bir yönüyle düşünce tarihi ve hepsini kuşatan boyutuyla da felsefi bir çabaya dönüşecektir. Bütün bu yönlerde çaba gösteren metinlerin iktisadın kendi iç tekniğindeki yürüyüşünü daha düşünce dolu bir mecraya doğru sürükleme potansiyeli vardır.

Dr. Ö. Burak Kaymakçı'nın bu metni, bütün bu alanları kuşatan önemli bir çaba olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaymakçı, bilim felsefesi dilini yetkin bir biçimde kullanarak, iktisadın seyrini apriorizm ve aposteriorizm arasında bir salınım olarak yorumlamayı denemektedir. İktisadi düşünce tarihinin iç kulvarlarını, peşinde olduğu salınımı netleştirmek üzere katetmektedir. Kaymakçı'nın metni, Türkçede görece fakir sayılabilecek olan iktisat metodolojisi literatürüne hatırı sayılır bir katkı olarak nitelendirilebilir.

Türkiye'deki düşünce dünyasının Batı düşüncesinin doğası ile esaslı bir temas kurmadaki kadim sorunu hesaba katıldığında, galiba bu sorun bütün sorunlarımızın da temelini oluşturmaktadır; bu metnin düşünce dünyamıza katkısı daha da belirginleşecektir.

Metnin bir başka önemi de, üslup yoksunu akademik metinler dünyasında, Ahmed Güner Sayar'dan işitegeldiğimiz Sabri F. Ülgener üslubunu bize yeniden duyuruyor olmasıdır.

Feridun Yılmaz

Önsöz

Bilim tarihine samimi bir yönelimle açıldığımızda, hem yeni sorular sorabilmek hem de bunlara özgün cevaplar bulabilmek ümidiyle kaleme alınan çalışmaların, söz konusu hedeflere nadiren ulaşabildiğini tespit etmek zor olmamaktadır. Bilimin anlam dünyamızı kuşatan hudutsuz genişliği içinde kendine yeni anlam kümeleri inşa etmeye çalışan söz konusu çalışmaların, bilimin tabiî kısıtları altında fark edilebilir zıplamalara yol açabilmesi şüphesiz kolay değildir. Buna rağmen, samimiyetle gerçekleştirilen her çalışmanın kişiye has zihnî durum ve kavrayışların yansıtılması açısından özgün bir paylaşım olduğu da aşikârdır. Özellikle sosyal bilimler alanında öne çıkarabileceğimiz bu karakteristiğin ışığı altında, tüm samimi çalışmaların bilimsel kavrayışımızı geliştirecek bir katkıya denk düştüğünü ifade etmek yanlış olmayacaktır. Geçmiş akademik üretimlerin zihnî çözümsemelerinin ele alınacağı gelecek araştırmaların, sözü edilen katkının boyutunu, özgünlüğünü, dolaysızlığını ve tarafsızlığını daha objektif bir temelde değerlendirebilmesi mümkündür. Bu açıdan, tüm çalışmaların doğası itibariyle, eksik olduğunu kabul ederek yola çıkmış olan araştırmacının, eserini [norm] öncelikle gerçekliğe [reel], sonrasında ise bu gerçekliği ortaya çıkaracak olan zamana emanet etmesi en tutarlı tavır olacaktır. Şüphesiz ki, teslimiyetin kayıtsızlığı, emanete olan güvensizlikten değil, emanetçiye olan güvenden doğmalıdır.

Tüm bilimsel çalışmaların belirsiz geleceği hakkındaki düşüncelerimizi bu temelde şekillendirirken, çalışmamızın belirli geçmişinden söz açmamak düşünülemez. Geniş bir alanı kuşatmak gayretiyle yola çıkan ve uzun bir okuma sü-

recini gerektiren çalışmanın seyrinde fark yaratan kesişimlerin altını çizmemiz şarttır. Bu temelde, Simon Fraser Üniversitesi'nin kaynaklarından yararlanma imkânı sunan müşfik davetiyle akademik ufkumuzu genişleten Lawrance A. Boland'ı minnetle anmamız gerekmektedir. İçinden çıktığımız yapının malum kısıtları L. A. Boland'dan layıkınca yararlanmamızı mümkün kılmasa da, ziyaretimizin sürece katkısı kayda değerdir. Bu akademik açılıma vesile olan Abdülkadir Mercül'ün yardım ve desteğinin ise, çalışmanın seyrinde belirleyici olduğunu ifade etmek abartı olmayacaktır. Diğer taraftan, yalnız iktisat metodolojisi çalışmalarıyla değil, irfan hayatımızı zenginleştiren sayısız eseriyle ferasetimizi genişleten saygıdeğer Ahmed Güner Sayar'ın hakkını teslim etmemiz bir zorunluluktur. Felsefe, bilim tarihi, bilim felsefesi, iktisat felsefesi ve iktisat metodolojisinin konumuz açısından kolay ayrıştırılamaz iç içeliğinin düzene ulaştırılmasında, A. G. Sayar'ın yayınlanmamış çalışmalarını da içeren teklifsiz paylaşımı, akademik sohbeti ve müşfik tavrı belirleyici olmuştur. Bu sebeple kendilerine müteşekkirim. Metni itinayla ve tekraren değerlendirme zahmetini samimiyetle yüklenen, tüm süreçlerde akademik güvenini hissettiren Zekai Özdemir'e de ayrıca minnettarım. Z. Özdemir'in güvenine layık olabilmek gayretinin çalışmamızı derinleştirdiğini ifade etmeliyim. Ayrıca tüm süreçlerde güven ve desteklerini esirgemeyen çalışma arkadaşlarım Barış Kablamacı ve Şeref Bozoklu'ya teşekkürü borç bilirim. Nihayetinde, annem Ayşe Kaymakçı'ya, çalışmam sırasında gösterdiği anlayış ve hizmet sebebiyle minnet ve şükranlarımı sunarken, tüm eksik ve kusurların yalnızca şahsıma ait olduğunun da altını çizerim. Bu kusurları aşacak olan tüm olası okuyucuların olası istifadesi, çalışmamızın yegâne amacına ulaşıldığının göstergesi olacaktır.

Özgün Burak Kaymakçı

İLKSÖZ

İktisat metodolojisi üzerine yapılan bir çalışma, iktisat-felsefe hattında, her iki uca farklı yoğunluklarla temas ederek ve olası farklı kurgulardan birini öne çıkararak kaleme alınabilir. İktisadi kavrayışın tanımladığı insan-madde/insan-insan ilişkisini sorunsuzca kabul eden bir algının tercihi, ekseriyetle, model kurmadaki teknik sorunların giderildiği türden bir metodoloji; insan-madde/insan-insan ilişkisinde norm-reel çatışması yaşayan bir algının tercihi ise kavramsal yapının yeniden tanımlanmasını talep eden türden bir metodoloji olacaktır. İlk türden bir metodolojik tercihin iktisat-felsefe hattında iktisada, ikincisinin ise felsefeye yaslandığı aşikârdır. Bu temelde, iktisat metodolojisinin nasıl kurgulanması gerektiğini, tartışmanın merkezine oturtmadan, dolaylı hükümlerle tasvir etmeyi amaçlayan bir çalışma; bilim felsefesi ışığında [I. Bölüm] iktisat metodolojisinin tarihsel seyri ve dinamiklerini yakalamak gayretiyle, hem iktisadi düşüncenin metodoloji üzerinden takibini [II. Bölüm], hem de iktisat metodolojinin iktisadi düşünce üzerinden takibini [III. Bölüm] yüklenir. Bu ağır yükle yola çıkan araştırmacının sorumluluğunu hafifletecek ilk keşif, iktisat metodolojisinin tarihsel seyrinin çerçeveleneceği kavramın veya kavram çiftlerinin belirlenmesidir. Söz konusu çerçevenin türetilebileceği yegâne alana ise, bilim felsefesinin zihin açıcı tartışmaları vesilesiyle varılabilir. Bu açıdan, iktisat metodolojisinin seyrini *'apriorizm'* ve *'aposteriorizm'* arasında takip edebilmek, bir anlamda Hume'dan beri süregiden tartışmalarının miras ve ikramıyla iş görmektir. Bununla beraber, mümbit bilim felsefesi tartışmalarından seçilecek olası farklı kavram kümeleriyle, iktisat metodolojisinin [ve dolayısıyla iktisadın] farklı çer-

çeveler içinde takdimi de mümkündür. İktisat metodolojisi açısından çalışmamızın içlemi, *apriorizm* ve *aposteriorizm* arasındaki döngüselliği içerirken, sözü edilen tüm olası takdim tarzlarının çalışmanın dışlamını teşkil ettiği ifade edilebilir. Dolayısıyla çalışmamızın, iktisat metodolojisini, öncelikle ve esas olarak [örneğin]'*paradigma*' veya *'bilimsel araştırma programları'* çerçevesinde ele alan bir çalışma olmadığı aşikârdır. Ayrıca, *apriorizm* ve *aposteriorizm* tartışmalarında konumlandırılması imkânsız eklektik tavırların niçin ısrarla öne çıkarılmadığı, daha anlaşılır olacaktır.

İçlem ve dışlamı bu çerçevede belirlenen bu çalışmanın, okuyucuyu farklı okuma tarzlarında farklı hükümlere ulaştırabileceği peşinen kabul edilmektedir. Üst metnin dipnotlarla desteklenerek *veya* desteklenmeyerek okunması arasındaki farkın ihmal edilebilir olmaması amaçlı bir tercihtir. Üst metin, bölümler itibariyle iç içe geçmiş eşderinlik eğrileri misali, birbiriyle keşişmeden, hükümlerin netleştiği bir noktaya akarken, dipnotların karşıt dipakıntılar misali kimi zaman spekülatif gidiş gelişler ve karşıt duruşlara denk düştüğü aşikârdır. Dolayısıyla, dipnotların açmak gayretinde olduğu idrak ile üst metnin daha da netleşeceği ümit edilmektedir. Bu açıdan, üst metin telaşsız bir literatür taraması izlenimi verse de, dipnotlardaki tartışmaların işaret ettiği noktalarla, göründüğünden daha fazlasına dönüşmesi kaçınılmazdır. Bu dönüşümü gerçekleştirme yükümlülüğünün öncelikle okuyucuya yüklendiği de açıklıkla ifade edilebilir. Tercihimizin nedeni, ne akademik bir el çabukluğuyla metne emdirilmeye çalışılan ideolojik şartlanmalar ne de eleştirel gözlerden kaçırılmaya çalışılan totolojik hükümlerdir. Yegâne neden, kalitatif çalışmalarda ifade edilmek istenen öncelikli mesajın okuyucuya dolaylı olarak sunulmasının daha değerli/daha etkin olacağı yönündeki ön kabulümüzde saklıdır.

Bu karakteristikte inşa edilmiş olan çalışmanın ilk bölümünde, '*İktisat Metodolojisi*'ni bilim felsefesinin iktisada tatbik edilmesi olarak tanımlarken; bilim felsefesinin ana eğilimleri de tarihsel gelişimiyle birlikte aktarılmaya çalışılmıştır. İktisattan soyunmuş olarak çıkılan epistemolojik ufuk turunun

bilim felsefesinin iktisadi analiziyle bitirilmiş olması, hem birinci bölümün ait olunan disipline dönülerek sonlandırılması hem de emperyal bir bilim olma yolunda ilerleyen iktisadın kuşatıcılığının ifadesi yönünden önemlidir. Bu açıdan, disiplini söz konusu emperyal ufuklara sevk eden ünlü iktisat tanımının son bölümde ele alınıyor olması da rastlantısal değildir. İkinci bölümde ise, teoriyi teorinin kendisi için ihmal etmekten çekinmeyen metodolojik gayretin tarihine yönelinerek, iktisat okullarının oluşum sürecinde etkin olan *Methodenstreit* [metot kavgası], süregiden bir dinamikte ele alınmıştır. Birinci ve ikinci bölümlerin sağlamlaştırdığı kavramsal yapı üzerinde yükselen üçüncü bölüm ise, iktisat ve metodoloji ilişkisinin sorgulanarak, iktisat metodolojisinin temel eğilimlerinin apriorizm ve aposteriorizm ekseninde takip edildiği bir gözleme dönüşmektedir. Neredeyse simetrik ilerlediği ifade edilebilecek olan bu döngüselliğin varlığı, çalışmanın öncelikle işaret ettiği unsurdur. Söz konusu döngüselliğin içinde var olduğu alt ve üst limitlerin ait olunan felsefi eğilimler ve bu eğilimlerin bilim felsefesine yansıttığı şartlanmalar tarafından belirlendiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu çıkarım, üçüncü bölümün birinci bölüme işaret ediyor olmasını doğurmaktadır ki; bu da çalışmanın içsel bütünlüğü açısından kayda değerdir.

GİRİŞ

Sadece iktisatçılar değil antropologlar, siyaset bilimcileri, sosyal psikologlar ve sosyologların da insan davranışını anlaşılır kılmakta iktisadi yaklaşımın en meşru yol olduğunu düşünüyor olmaları, iktisattaki metodolojik sorunların iktisadı aşan tesirini arttırmaktadır.[1] Bu anlamda, bağımsız olarak varlık bulduğu kabul edilen on sekizinci yüzyıldan itibaren, metodolojik olarak bir tartışma alanı olmaya devam eden iktisadın, söz konusu ayrışmalara sebep olan ayrıcalıklı konumunun belirleyicileri üzerinde durmak gereklidir. İncelediği yapıların sunduğu kırılganlıklarla karşıt metodolojik karakteristiklere sahip doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasında metodolojik salınımlar gösteren iktisat, *apriori* ve *aposteriori* eğilimler arasında olduğunu ifade edebileceğimiz bir döngüsellik içinde kendi bilimsellik iddiasını sürdürmektedir. Bu iddia neticesinde, söz konusu savın test edilebileceği, ürettiği bilginin güvenilirliğinin ve bu bilgiye nasıl ulaşılması gerektiğinin tespit edileceği bir alanın varlığı da kaçınılmaz olmaktadır. Bu anlamda, *'bilimin iktisadı'*[2] olarak tanımlayabileceğimiz

---

[1] Daniel M. Hausman, *"Introduction"*, Philosophy of Economics: An Anthology, Ed. By. Daniel M. Hausman, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 2.

[2] Ockhamli William tarafından on dördüncü yüzyılda ortaya atılıp, günümüze *Ockham'in usturası* olarak ulaşan ünlü prensip, 'Varlıklar gereksiz yere bölünmemelidir.' [*Pluralitas non est ponenda sine neccesitate*] temelinde, basitliği öne çıkarmaktadır. (Bkz. Şafak Ural, *Pozitif*

metodolojinin; -iktisatçıların elinde- iktisadın bilimselliğini araştıracak iktisat metodolojisine dönüşeceği aşikârdır. Ancak en genel düzlemde, felsefe ve iktisadın kesişim alanı olarak sunabileceğimiz *'iktisat metodolojisi'*nin, saf 'iktisat' olmaktan ziyade 'iktisat üzerine' olmasının sunduğu ihtiyatla, yüklenen vazifeyi gereksiz gören iktisatçıların da varlığı göze çarpmaktadır.[3] Bu açıdan bakıldığında, bilim felsefesi ışığında iktisadi düşüncenin karşılaştırmalı analizini yapmaktan ziyade, [kimi zaman bağlanıldığından bile haberdar olunamamış] bir paradigmanın güvenilirliği içinde *bilimsel* faaliyetlerin sürdürülmesi de anlaşılır olmaktadır.

Söz konusu durumun, D. Hausmann'ın ifadesiyle 'daha çok bilimsellik etiketi=daha yüksek danışmanlık ücretleri'[4] anlamına geldiği gibi bir çıkarım yapmak durumunda olmasak bile, en basitinden, entelektüel bir zafiyet taşıdığını ifade etmekte de bir sakınca görmüyoruz. Bu sebeple, J. A. Schumpeter'de kendini gösteren evrensel iktisadi kafanın,[5] salt mühendislik faaliyetine indirgenmesi dinamiğinin iktisadi düşünce içindeki seyrinin takip edilmesi açısından da metodolojik gözlemin gerekliliğine[6] işa-

---

Bilimde Basitlik İlkesi'nin Belirlenmesi Yolunda Bir Deneme, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981) Yakın tarihte ise, bilimsel araştırmalarda iktisadi tavrı öne çıkaran isim Ernst Mach olmuştur. Bkz. Ernst Mach, "On the Economical Nature of Physical Inquiry", *Popular Scientific Lectures,* Thomas Joseph McCormack (Çev.), La Salle, Open Court Publishing Co., 1898.

3 Bir röportajında Friedman, metodolojiye bakışını şöyle özetlemektedir: *'İktisadın nasıl icra edilmesini gerektiğini tartışmak yerine çabamı iktisat yapmaya harcarım.'* Bkz. William Frazer, *"Methodology: Reply",* The American Economic Review, Vol. 74, No. 4, 1984, s. 794.

4 Hausman, *Introduction*, s. 1

5 Sabri F. Ülgener, *"Joseph Schumpeter (1883-1950)", Makaleler*, Ahmed Güner Sayar (Drl), Derin Yayınları, İstanbul, 2006, s. 166.

6 Ahmed Güner Sayar, *İktisat Metodoloji ve Düşünce Tarihi Yazıları,* Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005, s. 13.

ret etmekteyiz. Böylece, hem pozitif çerçevenin çizilmesi, hem de negatif dışsallıklardan disiplinin arındırılarak bilim olma statüsüne yükseltilmesi amacı sorgulanırken; iktisat metodolojisinin döngüselliği çerçevesinde daha geniş, daha kuşatıcı ve daha çetin bir soruyla karşı karşıya kaldığımızı da itiraf ediyoruz: *Bilim nedir*?